

מעולם", כלומר שחכמים חולקים על רשב"י וסוברים שמלכתחילה לא היתה הוה-אמינא שמשא יהיה כהן. לעומת זאת ר' יהושע בן קרחה, הסובר שחרון האף לא עשה רושם, סובר (כמובא בויקרא רבה פרשה יא,ו) שמשא היה כהן גדול: "כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה", בהתאם לשיטתו כאן.

על פי מסקנה זו, שהנושא שנוי במחלוקת תנאים, ניתן לפרש גם את כל הברייתות הנ"ל כפי שהבינה אותן הגמ' מתחילה, ונמצא שהדעה המקובלת היא שמשא לא היה כהן (יתר הבז, על פי רשב"י בפרשת אמור הנ"ל)⁸. נראה שהראב"ד אינו סובר כך, ולדעתו תירוצי הגמ' קיימים⁹.

משה רבנו: כהן או לוי? אהלו של משה רבנו היה ממזרח למשכן, ככתוב: "והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו". מכאן לומדת הגמרא במסכת תמיד, ששמירת המקדש נעשית על ידי כהנים ולויים גם יחד. מדרשה זו משתמעת שמשא רבנו נחשב כלוי.

מקורות נוספים על מעמדו של משה

נעיר בקצרה על מקורות שונים הנוגעים לסוגיה כאן:

3. אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים, והרי מפורשת משיחה גם בא' בניסן (שמות מ,ט והלאה). עוד כתב, שבירושלמי ביומא פ"א ה"א "עשירית האיפה היא קרבה" (וכו') מבואר, שאהרן הקריב את קרבנות היום השמיני בין הערביים, לאחר שראה את מעשי משה בבוקר, ולפי זה יש לומר שפסקה כהונת משה באמצע היום, ומנו לו שבעה ימים שלמים בלבד.

יש להעיר על דברי רשב"י הנ"ל: "ותרגומו ומקדשין יתיה". נראה שכוונתו ש"ורצחו" אינו הוראה, אלא סיפור מעשה, וזהו "מקדשין", ומכאן והלאה משה לא רחץ ממנו, כדעה שלא היה כהן בקביעות. אולם באונקלוס לפנינו: "ויקדשו", כהוראה לעתיד! אם כן, אפשר שמשא קידש ידיו ורגליו "בבואם אל אהל מועד" לצורך קבלת הנבואה, ולא לעבודה.

5. עיין רד"ק ואבן עזרא שם. המהרש"א בברכות (לא,ב) מפרש שעל פי הפשט יש לפסק: "משה, ואהרן בכהניו, ושמואל בקוראי שמו", והוכיח זאת מלשון היחיד "כהניו", כהניו של אהרן, ולפי זה אין מכאן כל ראייה על כהונת משה. אבל כאן כתב המהרש"א ש"בכהניו" מוסב על הקב"ה, במקביל ל"בקוראי שמו" של הקב"ה.

6. ראייה זו מתחזקת מהשוואה לפסוק הקודם: "בני עמרם אהרן ומשה, ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד עולם. ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבת הלוי". פירוש: אהרן נבדל בכך שהתקדש הוא וזרעו, ואילו משה – לא התקדש זרעו לכהונה אלא רק ללויה. אכן, בויקרא רבה (פרשה יא,ו) הובאה הוכחה זו בצירוף שני הפסוקים.

7. רשב"י על התורה שם מביא דעה זו בשם ר' יוסי.

8. קצת משמע כן מלשון המיוחס לר"ח: "וסליקא דכתנאי אמרה רב למימרא דידיה", כלומר שרב ידע שדבריו שנויים במחלוקת תנאים, ואם כן אין צורך לתרץ את דבריו מהברייתות הנ"ל.

9. בפירושו לספרא אמור הנ"ל נקט כדעת רב ששת ש"הותרו לזר" היינו בבמה. בפירושו לתמיד כז,א (מובא להלן) הסביר את הגמ' שם על פי הדעה שמשא היה כהן אך לא לעניין מראות נגעים.

למשה אם כהן הוא, אבל הניסוח המיוחד בפרשת נגעים: "והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים" (ויקרא יג,ב), שלא מצאנו כמותו בתורה, מלמד שאין כאן אלא אהרן ובניו ממש (אם כי בדרך כלל "או" בא לרבות)³.

ד. בברייתא אחרת נאמר שביום השמיני למילואים היה משה מלך ואהרן כהן גדול, ומשתמע שמשא לא היה כהן גדול; ומתוצאת הגמ' שמשא היה מלך מלבד היותו כהן גדול.

מחלוקת התנאים ומסקנת הסוגיה

הגמ' מסיימת "כתנאי", ומביאה ברייתא ובה מחלוקת על כהונת משה: דעת חכמים שמשא התכהן בשבעת ימי המילואים בלבד⁴, ודעת "יש אומרים" שמשא היה כהן כל ימיו, ורק מזרעו פסקה הכהונה, וכך דעת רב (רשב"י, ועיין מהרש"א ויעב"ץ). דעה זו נלמדת מהפסוקים: "משה ואהרן בכהניו" (תהלים צט,ו)⁵, ו"ומשה איש האלהים, בניו יקראו על שבת הלוי" (דברי הימים-א כג,יד)⁶.

בתחילת הברייתא מובאת מחלוקת על הפסוק: "ויחר אף ה' במשה" (שמות ד,יד), על סירובו לשליחות במצרים, האם לחרון אף זה היתה תוצאה כלשהי: לדעת ר' יהושע בן קרחה "לא נאמר בו רושם", ואילו רשב"י⁷ סובר, על פי המשך הפסוק: "הלא אהרן אחיך הלוי", שסירובו של משה גרם שהוחלף באהרן: "אני אמרתי אתה כהן והוא לוי, עכשיו הוא כהן ואתה לוי". מה היחס בין דעות אלה לבין המחלוקת בהמשך הברייתא על כהונת משה? רשב"י (ד"ה לא נתכהן משה) כותב שלדעת חכמים "לא פסקו לו כהונה

3. נראה שעניין זה שנוי במחלוקת ראשונים: בתוס' רבנו אלחנן בעבודה זרה לד,א (מובא בכנסת הראשונים כאן) מובאת דעת ר' משה בר' אברהם, שמשא לא שימש בבגדי כהונה כי "אהרן ובניו כתובים בפרשה", דומיא דמראות נגעים, ונראה שלדעתו תירוצו זה כולל כל עניין שנאמר בו "אהרן ובניו". לעומת זאת בראב"ד בתמיד כו,א (מובא להלן) נראה שראיית נגעים היא עניין יוצא דופן ורק בה נחסרה כהונתו של משה, ובהערה 12 הוסבר טעמו של דבר.

4. מלשון זו ניתן להבין שדיון היום השמיני כדיון הימים שלאחריו, ומשה לא התכהן בו. לכאורה הדבר נסתר מפסוקים מפורשים בפרשת פקודי (שמות מ), המתארים כיצד ביום א' בניסן, יום הקמת המשכן, עשה משה עבודות הטעונות כהונה: סידור לחם הפנים, הקטרת קטורת, והעלאת עולה ומנחה! עוד נאמר שם (פס' ל-לא): "וישם את הכיור... ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו", ופירש רשב"י: "ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו – יום שמיני למלואים והשווה כולם לכהונה, ותרגומו 'מקדשין מניה', בו ביום קדש משה עמהם" (בעניין העבודות שנעשו בו ביום יש בפירושו נוסחאות שונות, עיין במהד' שעוועל פס' כז-כט וברמב"ן שם, וברשב"י זבחים יט,ב ד"ה משה ואהרן). ובשטמ"ק (יט,ב אות ג) בשם הר"מ: "דבשמיני למילואים נמי שימש משה, שמה שהובחרה העבודה באהרן, כדכתיב 'קרב אל המזבח', היינו דוקא עבודת היום, כגון עגל וכבש ושאר עבודות דשייכי ליום השמיני של ימי המילואים, אבל עבודות שהיו עושין בכל יום, כגון תמידין וקטורת [אבל לא שעיר ראש חודש, שאהרן עשאו, כמבואר בסוגיה כאן: "אני הקרבתיה"], זה עשה משה, כדכתיב 'יהי באחד לחודש הוקם המשכן' ואחר כך כתיב: 'ויעל את העולה', אלמא משמע, מי שהקים את המשכן, דהיינו משה, העלה את העולה, ובאותו יום שהוקם את המשכן היה שמיני למילואים ונטל עשר עטרות".

יתכן, אולי, שלדעת חכמים היום השמיני למילואים אינו א' בניסן, כפירוש ר"א בן הרמב"ם (שמות מ,לא): "משה ע"ה היה רוחץ ממנו בשבעת ימי המילואים, ואהרן ובניו אחרי כן מיום השמיני והלאה" (וראה דבריו בתחילת הפרק), ועיין מערכה רסה הערה 2. בזבחי אפרים (קא,א) פירש אחרת, שלשון "שבעה" לאו דווקא, והביא ראייה לדבר מלשון ר' יהודה בהוריות (יא,ב) על שמן המשחה: "ממנו היה נמשח משכן וכליו

טרם נצטוו הכהנים שלא להיטמא), ואחר כך הונח במחנה לוייה, אבל משה לא שב ונטמא לו (להרחבה בעניין ותשובות נוספות עיין שו"ת יד חנוך סי' נא ושו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' נו).

ה. בתנחומא אמור (סי' לא) נאמר: "ויצא בן אשה ישראלית... ר' ברכיה אמר: מפרשה של מעלה יצא... אמר: דרך המלך לאכול פת חמה, שמא צוננת? כההיא דתנינן תמן לחם הפנים אין נאכל פחות מתשעה". ב'פנים יפות' (ויקרא כד, ו) פירש ש"המלך" האמור כאן הוא משה רבנו, שהיה מלך וכהן גדול ואכל מלחם הפנים. סיוע לדבריו מהמדרש (שמות רבה פרשה לו, א) בו ר' ברכיה עצמו מביא ראייה שמשה היה כהן כל מ' שנה.

סיכום

רב לומד מאכילת משה בקדשים בימי המילואים שהיה כהן גדול כל ימיו. מן המשא ומתן בדבריו מתברר שאף לדעתו משה לא נחשב כהן לעניין ראיית נגעים. יש אומרים שהוא הדין לכל דבר שנאמר בו "אהרן ובניו", פרט לעבודות המפורשות בו (אהל משה, וכנראה הדבר תלוי במחלוקת ראשונים).

למסקנת הגמ' נחלקו תנאים בדבר: דעת חכמים שכיחן בימי המילואים בלבד, ודעת 'יש אומרים' שהיה כהן לעולם, אך הכהונה לא עברה לזרעו. נחלקו ראשונים האם לפי מסקנה זו בטל הצורך בתירוץ הקודמים, והברייתות שמהן הקשתה הגמ' חולקות על רב (משמע ברש"י), או לא (ראב"ד).

במקורות שונים נחשב משה כלוי, לעניין שמירת המקדש ושירת הלויים. יש אומרים שהדבר יתכן גם לדעה שהיה כהן (ראב"ד על השמירה; מקדש דוד גם על השירה).

א. בגמ' בעבודה זרה (לד, א) נאמר: "במה שימש משה שבעת ימי המילואים? בחלוק לבן. רב כהנא מתני: בחלוק לבן שאין בו אימרא". רש"י (ד"ה משה) מפרש ש"משה לא שירת בבגדי כהונה מפני ש"הוא היה זר אצלן ועל פי הדבור שימש", כלומר שאפילו בימי המילואים לא היה כהן ממש (ועיין גם רש"י ביומא ג, ב ד"ה תחילה במקום). תוס' (ד"ה במה) מיישבים את הגמ' גם לדעת רב, שבימי המילואים לא שימש בבגדי כהונה מפני שטרם נתקדשו, או מפני שהמשכן היה אז בגדר במה, שאינה טעונה בגדי כהונה¹⁰.

ב. בגמ' בתמיד (כו, א) למדו מהכתוב: "והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו" (במדבר ג, לח), שהלויים נצטוו לשמור עם הכהנים. הראב"ד על אתר מסביר את הגמ' גם לפי הדעה ש"משה היה כהן, שמכיוון שנאמרה בו לשון שונה בשמירתו¹¹, ומאידך הכל מודים שלעניין ראיית נגעים היה לוי ולא כהן – עלינו לומר שהחילוק בין שמירתו לשמירת אהרן הוא מצד הלוייה שבו, ומכאן שגם הלויים שומרים¹². לעומתו, במשך חכמה (במדבר א, ג) סובר שגמ' זו סוברת כדעה ש"משה לא היה כהן.

ג. בערכין יא, א מובא מקור לשירת הלויים מ"משה ידבר והאלהים יענו בקול" (שמות יט, יט) – "על עסקי קול". אף זו כדעה ש"משה היה לוי. כיוצא בזה בסוטה יב, ב: "הוא ילד וקולו כנער, דברי ר' יהודה. אמר לו ר' נחמיה: אם כן עשיתו למשה רבנו בעל מום", ופירש רש"י שנפסל לשירת הלויים.

ד. מצינו ש"משה רבנו טיפל בעצמות יוסף, ככתוב: "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (שמות יג, יט), וכיצד נטמא לו אם כהן היה? יש אומרים ש"משה עצמו לא נטמא, אלא "ויקח משה" היינו שהדבר נעשה בפקודתו. ויש אומרים שבתחילה נטלו כמת מצוה (ויש להוסיף, שבאותה שעה

מערכה רסח. הטמא שאינו חולק בקדשים (קב, ב)

שיטת אבא שאול

בברייתא סובר אבא שאול: "לעולם אינו אוכל עד שיהא טהור משעת זריקה עד שעת הקטר חלבים". הוא לומד זאת מהפסוק: "המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה" (ויקרא ז, לג). בדעת חכמים כותב רש"י (ד"ה דאפילו), שהמילים "ואת החלב" לא באו להגדיר

במשנה (צח, ב) נאמר: "אפילו טמא בשעת זריקת דמים וטהור בשעת הקטר חלבים – אינו חולק בבשר".

הגמ' מדייקת מכאן שבמקרה ההפוך, שהיה טהור בשעת הזריקה וטמא בשעת ההקטרה, הרי זה חולק, ומביאה מחלוקת תנאים בדבר. יש לברר את פסק ההלכה במחלוקת זו ופרטי הדין. באשר למי שהיה טהור בשעת ההקטרה וטמא בשעת החלוקה עיין במערכה רנו.

משה ו"שומרים" על אהרן ובניו.

12. יש להסביר את הקשר הענייני בין הדברים: ראיית הנגעים מבטאת את אחריות הכהנים כלפי העם לטפל במכאוביהם, וכמו כן שמירתם במקדש נובעת מאחריותם על העם: "ויאמר ה' אל אהרן: אתה ובניך ובית אביך אתן תשא את עון המקדש" (במדבר יח, א). אהרן היה קשור יותר ממשא לכל חלקי העם, גם לירודים שבהם (עיין משך חכמה שמות כ, ז באריכות; ועיין בית אהרן הוריות י, א, דרך אחרת בביאור ייחודם של מראות נגעים). במקדש דוד (סי' יח, הציע, על פי דרכו של הראב"ד, ש"משה נחשב כלוי גם לעניין השירה, ויישב בזה את הגמ' בערכין להלן, אך לפי הביאור הנ"ל אין הדברים דומים.

10. לפי התירוץ האחרון היה המשכן בימים אלו כבמת יחיד, שהרי כמת ציבור טעונה בגדי כהונה (משנה להלן קיג, א), ובשטמ"ק בבכורות ד, ב אות ה' חולק וסובר שהיה כבמת ציבור. בויקרא רבה פרשה יא, ו מובא מאמר מקביל לגמ', ש"משה שימש במילואים בחלוק לבן, ומשתמע מסדר הדברים שם שהמאמר מובא כדי לחזק את הדעה ש"משה לא היה כהן, וכדברי רש"י. דיון זה קשור גם להבנת עניין החלוקה הלבן שאין בו אימרא: תוס' שם (ד"ה שאין) מפרשים זאת בדרכים שונות, שעל פי חלק מהן הדבר נועד לבטא את הזמניות של כהונת משה.

11. בגמ' שם: "חונים לחוד ושומרים לחוד", ופירש הראב"ד ש"חונים" נאמר על

בבירורה של דעה מסוימת – משמע שהלכה כמותה (חק נתן).

יש סוברים אחרת, שהרמב"ם הבין שלדעת רב אשי, העוסק בבירור שיטת אבא שאול, אין הכרח שמשנתנו חולקת עליו, והדיוק מלשון המשנה "אפילו טמא בשעת זריקת דמים וטהור בשעת הקטר חלבים" אינו מוכרח. אם כן, דברי הגמ' בראשית הסוגיה: "מתניתין דלא כאבא שאול" נדחים לפי המסקנה (יתר הבז; וכן משמע ברדב"ז). כדרך זו משתמע מלשונו בהלכה, שהביא, כאמור, את לשון משנתנו, וכן מוכח בפירוש המשנה, שם כתב: "וכלל הוא אצלנו: אינו חולק עד שיהא טהור משעת זריקת דמין עד שעת הקטר חלבין, ואם נטמא בין שתי הפעולות אינו חולק". יש קושי בדרך זו, שכן בתוספתא במנחות הנ"ל מפורש: "הרי שהיה טהור בשעת שחיטה ושעת זריקת דמים, ובשעת הקטר חלבים נטמא – הרי זה חולק בבשר. רבי נהוראי אומר..."¹, וכן משמע בספרא (צו פרק טז, ז), שזוהי מחלוקת, כפירוש הראב"ד שם.

אפשר ששאלה זו תלויה בגרסת משנתנו, האם גורסים בה "לכהן הזורק את דם השלמים" (ויקרא ז, יד), כגרסת רבנו תם (תוס' צט, א ד"ה אינו חולק), ואם כן משמע שלדעתה רק הזריקה קובעת, מפני שהיא המכפרת, או שגורסים בה כנדפס לפנינו: "המקריב את דם השלמים ואת החלב" (שם פס' לג), ומפסוק זה משמע שגם ההקטרה חשובה לעניין זה; וכך, אכן, גרס הרמב"ם. אלא שגם לפי גרסה זו יתכן ש"את החלב" בא ללמד על עניין אחר, כפירוש רש"י הנ"ל².

סיכום

שיטת אבא שאול, שכהן זכאי לחלוק בקדשים אם היה טהור בשעת הזריקה ובשעת ההקטרה. במקרה שנטמא אחרי הזריקה ונטהר עד ההקטרה הרי זה ספק. מפשט הגמ' נראה שמשנתנו חולקת על אבא שאול, ותולה את הזכות לחלוק בשעת הזריקה בלבד, וכן מפורש בתוספתא שדעתנו שנויה במחלוקת. הרמב"ם פסק כאבא שאול, משום שהגמ' דנה בשיטתו, או משום שפירש שלפי מסקנתה המשנה אינה חולקת עליו.

שרק הראוי להקטרה חולק, אלא לדרשה אחרת (בחולין קלב, ב), שמי שאינו "מודה בעבודה" (שהיא מצות ה'. רש"י שם ד"ה שאינו מודה) – אינו זכאי לחלוק בקדשים.

רב אשי מסתפק, על פי שיטת אבא שאול (רש"י ד"ה בעי), לגבי מי שנטמא אחרי הזריקה ושב ונטהר עד ההקטרה, האם לדעתו טהרת הכהן צריכה להיות רצופה מהזריקה ועד ההקטרה, או שדי בכך שבשעת הזריקה ובשעת ההקטרה יהיה טהור. לכאורה לשונו של אבא שאול איננה מותירה מקום לספק זה, שהרי הוא אומר: "משעת זריקה עד שעת הקטר". אך בתוספתא במנחות (פי"ג ה"ג) הובאה מימרא זו של אבא שאול בשם רבי נהוראי ובלשון אחרת: "לעולם אין חולק בבשר עד שיהא טהור בשעת שחיטה ובשעת זריקת דמים ובשעת הקטר חלבים". כמו כן בספרא (צו פרק טז, ז): "אבא שאול אומר: מניין לטהור בשעת זריקת דמים וטמא בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר...". יתכן, אפוא, שרב אשי הכיר את שתי הנוסחאות והתלבט ביניהן (עזרת כהנים לספרא שם); או שסבר שיתכן שלשונו בברייתא בגמ' אינה בדווקא.

פסק הרמב"ם

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות י, כא) פוסק: "אפילו טמא בשעת זריקת דמים וטהור בשעת הקטר חלבים אינו חולק בבשר, שנאמר: 'המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה', עד שיהיה טהור וראוי לעבודה משעת זריקה עד אחר הקטר חלבים". הרמב"ם פותח כלשון משנתנו, ומסיים בלשונו של אבא שאול.

בהלכה הבאה אף הביא את ספקו של רב אשי: "נטמא אחר זריקה וטבל והרי הוא טהור אף בשעת הקטר חלבים – הדבר ספק אם חולק או אינו חולק, לפיכך אם תפס – אין מוציאין מידו"¹. ספק זה אינו אלא אליבא דאבא שאול, כפי שפירש רש"י. מדוע פסק הרמב"ם שלא כמשנתנו?

במפרשים מצינו שתי דרכים בדבר: יש אומרים שהרמב"ם הכריע כאבא שאול משום שרב אשי עוסק בבירור שיטתו, וכלל הוא, שכאשר סוגיית הגמ' עוסקת

מערכה רסט. עורות הקדשים הניתנים לכהנים (קג, א)

המשנה וסוגיית הגמרא

המשנה מפרטת כמה דינים בעניין נתינת העור לכהן: א. עולה פסולה – אין עורה ניתן לכהן, שנאמר: "עולת איש" – עולה שעלתה לאיש; ברם, עולה שנשחטה שלא לשמה,

נאמר בתורה: "והכהן המקריב את עולת איש, עור העולה אשר הקריב, לכהן לו יהיה" (ויקרא ז, ח). סוגייתנו עוסקת בבירור המושג "עולת איש" – מיהו איש זה, שעור עולתו ניתן לכהן, ואיזו עולה איננה "עולת איש", ועורה אינו ניתן לכהן?

2. אולם בפירושו לתורה שם פירש כאבא שאול, ועיין גור אריה ו'באר בשדה' שם.

1. כדרכו בספקות בדיני ממונות, עיין הל' נזקי ממון א, יא וב'מקורות וציונים' שם.